

Bronės Kazlauskienės 100-osioms gimimo metinėms

Dainų skrynių raktininkė

GRAŽINA KADŽYTĖ

Nuotrauka iš Apolonijos Duksienės albumo

Lietuvos Respublikos šimtmečio fone nenutrūkstama seka dėliojasi ir lietuvių tautosakos mokslo asmenybių šimtosios gimimo metinės. 2018 m. rugsėjį paminėjome Antaną Mockų, energija kunkuliuojantį žemaitį, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriaus kūrėją, vėliau ilgametį Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto direktoriaus pavaduotoją, užvis labiausiai įsimintiną kaip brolių Antano ir Jono Juškų atminimo įamžinimo riterį. 2019 m. vasario pirmąją dieną kalbėjome apie nedzūkiškai tylų ir santūrų alytiškį Ambraziejų Jonyną, buvusį Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktoriaus pavaduotoją, daugelio kolektyvinių mokslo leidinių koordinatorių, – jam labiausiai pritiko uoliojo tautosakos darbininko vardas. Šiomet, atėjus laikui prisiminti kuklią ir kantrią Tautosakos skyriaus mokslo darbuotoją Bronę Kazlauskienę, reikėjo pagalvoti, kaip glaustai ir tiksliai nusakyti josios buvimą. Pirmoji mintis – darbščioji tautosakos avilio bitelė. Viena vertus, tautosakininko, kraštotyryninko darbą įprasta gretinti su medaus rinkimu, LLTI Tautosakos archyvo skyrius net yra įsteigęs „Tautosakos medaus“ kasmetinį apdovanojimą darbščiausiam tautosakos rinkėjui, tad bitelės vardas pritiktų ir B. Kazlauskienei, kuri, kaip pati yra rašiusi, dar besimokydama Kuktiškių pradžios mokykloje pradėjo užrašinėti vietovardžius

ir tautosaką¹, viena iš jos užrašytų pasakų net buvusi paskelbta anuomet leistame vaikų žurnale *Žvaigždutė*². Galimas daiktas, jog tautosakos mokslo veteranė galėjusi būti viena iš jauniausių tautosakos rinkėjų, – mergaitei tebuvo aštuoneri. Vėliau, jau dirbant Institute, jai irgi teko dalyvauti tautosakos ekspedicijose, konsultuoti Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos dainų rinkėjus. Antra vertus, mintis į biteles kreipė lituanistinių studijų metais jos rašytas diplominius rašinys apie Bitės – Gabrielės Petkevičaitės kūrybą³. O galutinį apsisprendimą padiktavo Leonardas Sauka, monografijoje *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje* dar kartą pacitavęs ištrauką iš savo paties prie B. Kazlauskienės kapo sakytos atsisveikinimo kalbos:

Kiek dešimtmečių jos vaikščiota į Vileišių rūmus, kiek čia daug jos nuveikta. Ji ir trys kolegės susigrūmė su, rodos, neaprėpiama pusmilijonine visų Lietuvos kaimų, miestelių, miestų ir kituose pasaulio kraštuose gyvavusia lietuvių dainų gausa ir ją įveikė, suteikė šiai kūrybai pažinti naują erdvę. Bronės Kazlauskienės unikalios atminties – rakto į lietuvių liaudies dainų katalogą – oi, kaip mums, vyresniems ir jaunesniems, trūks.⁴

Kaip tik ji surado tinkamiausius raktus mūsų senųjų liaudies dainų skrynioms atrakinti: išobulinusi jų katalogo sistemą, suteikė galimybę ja vaisingai naudotis jaunesniųjų kartų tautosakininkams iki pat šių dienų. Gaila, kad pirmosios ilgameitės bendradarbės, Pranė Jokimaitienė ir Vanda Misevičienė, taip pat jau iškeliauvusios į amžinąją tėviškėlę ir nepasakys mums to, ką galėjo pasakyti. Dabar vyriausia *Dainyno* raktininkė – Bronė Stundžienė, prie legendinio moterų ketvertuko prisidėjusi dvidešimtmečių vėliau ir už savo bendravardę jaunesnę daugiau nei trimis dešimtmečiais. Jos didžiulė pagarba ir šviesi nuostaba išsakyta šių metų mokytojos ir globėjos atminimui skirto renginio metu⁵, o ankstesnių metų – surašyta sukaktuviniam tekste⁶. Deja, jubiliatė mums nepaliko rakto savo asmenybės gyvenimiškajai patirčiai, turtingam vidiniam pasauliui atrakinti ir pažinti. Net autobiografinio pobūdžio rašiniuose jos mažiausiai vietos skirta sau pačiai, – daugiausia minėti darbai, aptarta jų svarba. Belieka remtis tuo, kas sudėta į artimiau bendravusių kolegų rašinius, kas išgirsta 2020 m. sausio 10 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusioje jos šimtosioms gimimo metinėms skirtoje mokslinėje konferencijoje,

.....

- 1 Leonardas Sauka. „Atsisveikinant su tautosakininke Brone Kazlauskiene“, *Tautosakos darbai*, 2001, t. XV (XXII), p. 270.
- 2 *Žurnalistikos enciklopedija*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 592–593.
- 3 Ten pat.
- 4 Leonardas Sauka. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 359.
- 5 Konferencijos vaizdo įrašą galima rasti Lietuvių tautosakos rankraštyno videotekoje (LTRV 1338).
- 6 Bronė Stundžienė. „Tautosakininkei Bronei Kazlauskienei – 80“, *Tautosakos darbai*, 2000, t. XII (XIX), p. 317–320.

kurioje pranešimus skaitė dr. Bronė Stundžienė, dr. Kostas Aleksynas, atsiminimais dalijosi aktorius ir rašytojas Pranas Treinys, kaip paaikškėjo, besąs ne tik tėviškėnas iš Kuktiškių, bet ir tikras Bronės Kazlauskienės pusbrolis – motinos brolio sūnus. Konferencijos rengėjai apgailestavo, kad negalėjo atvykti ir pasidalyti prisiminimais itin garbaus amžiaus Bronės seserys – Apolonija Duksienė ir Aldona Narbutienė. Iš dalies tą spragą užpildė brolėnas, Vilniaus Gedimino technikos universiteto profesorius habil. dr. Algirdas Vaclovas Valiulis, perpasakojęs, ką girdėjęs iš Apolonijos apie nelengvą jos kelionę traukiniu iš Švenčionėlių į Vilnių karo metais, vežant lauknešėlių seseriai studentei. Muzikinę įžangą konferencijos dalyviams dovanojo sūnus Jonas Kazlauskas su žmona Loreta. Juodu parengė lietuvių liaudies dainų melodijų pynę, pritaikytą smuikui ir violončelei. Kalbų foną pagyvino vaikai Julius Kazlauskas, sudaręs skaidrių rinkinį iš šeimos albumų. Į renginį ateinančius sveikino, o išėinančius palydėjo centrinių rūmų fojė dukraitės Rasos Mekuškaitės sukomponuota nuotraukų parodėlė. Rasos brolis Tadas pasirūpino atminimo pamaldomis Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje, nors, pasak jo, kiek prisimena, močiutė paprastai meldavosi šalia namų esančioje mažitėje Šv. Onos bažnytelėje. Beje, tą patį vakarą gimtadienio proga sveikinome ir du konferencijos dalyvius – Algirdą Vaclovą Valiulį ir *Dainyno* bei daugelio kitų tautosakos leidinių redaktorių Kostą Aleksyną, Bronės malonybiniai vadintą, kaip prisiminė jos namiškiai, „mūsų berniuku“. Iš tokio šilto pasakymo galima suprasti, kad motiniškoje širdyje tilpo ne tik trys jos pačios vaikai (džiaugėsi išauginusi muziką Joną, fiziką Vitaliją ir filologę Rūtą), bet ir bendradarbiai buvo tarsi priimtinė šeima. Nors esame tam tikra prasme kraštietės, susitikti uteniškių kraštiečių „Indrajos“ klube neteko; spėju, kad galbūt todėl, jog mūsų sambūris orientavosi į kultūrinę neįpareigojančią bendrystę, o atsikurianti Lietuvių katalikų mokslo akademija per mokslinę sekretorę Antaną Kučinskaitę patraukė savęs ne vieną kalbininką, literatą, tautosakininką, tad ir B. Kazlauskienės visuomeninėje veikloje mieliau pasirinkta akademinė darbuotė. Labai nedaug turime liudijimų apie vėlesnes sąsajas su gimtine, tačiau pabandykime grįžti prie vaikystę supusios pasaulėjautos – gal ji padės bent kiek suprasti aukštaitę moterį, anot Vaižganto, „slapčių puodelį“.

Bronė Kazlauskienė, gimusi 1920 m. sausio 10 dieną Kuktiškėse (Utenos r.), buvo trečia, taigi vidurinė, iš penkių Valiulių šeimos vaikų. Gražias sąsajas su tautosaka, mitologija galima išvelgti jos pavardėje, kuri Aukštaitijoje, ypač rytinėje jos dalyje, gana dažna. Ne per toliausiai, Alantos link, Karališkių kaimo žemėje, stūkso įdomus archeologijos paminklas – mįslingais ženklais išrašytas Valiulio akmuo, mokslininkų nuomone, galėjęs seniau žymėti nuosavybės ribas. Iš to kaimo kilęs muziejininkas, archeologas Petras Tarasanka savo populiariose paskaitose ir knygose jaunimui ne kartą yra minėjęs iš vietos žmonių girdėtas sakmes apie Valiulio

akmenį. Juozas Tumas-Vaižgantas savo ruožtu į literatūros klasiką įvedė gimtųjų Malaišių gyventojams gerai žinomą Valiulio kalnelį, sukurdamas poetišką senovės žynio, virtusio lietuviybės dvasios sergėtoju, mitologinį paveikslą. Gražus sutapimas – Vaižganto *Pragiedrulių* pirmasis leidimas ir Bronė Valiulytė pasaulį išvydo bemaž tuo pačiu laiku. Galime neabejoti, kad vaikystės metais, juolab pradėjusi lankyti mokyklą, bus daug girdėjusi ir pati skaičiusi apie Vaižganto Valiulį. Išmonių pasakojimų – padavimų, sakmių, pasakų – nestigo ir Kukutiškių, iki XX a. pradžios dokumentuose vadintų Kukutiškėmis, Kukučiais, aplinkoje. P. Treinys šiuos istorinio vardyno pokštus, papildydamas spalvingų kukutiškėnų asmenybių ir įvykių vaizdiniais, išliejo per folklorinės stilstikos apysakas, romanus, žaižaruojančius tiek kūrėjo temperamentu, tiek aukštaičiams uteniškiams įprastomis lyrizmo ir komizmo dermėmis. Valiulių šakos giminaičiai taip pat pasidarbavo Kukutiškių tautosakos bei istorijos labui. Bronė parengė ir išleido motinos Anastazijos Treinytės-Valiulienės (1891–1965) tautosakinio paveldo dalį – pasakų knygą⁷. Anot sudarytojos, vaikams ir vaikaičiams močiutė šimtus kartų išpasakojusi viską, ką buvo išmokusi iš motinos Emilijos Deveikytės-Treininės, kuri savo ruožtu buvo išmokusi iš savo močiutės. Atrinktos knygai pasakos su dainuojamaisiais intarpais, kuriuose gerai išlaikyti švenčioniškių tarmės relikvai, pavyzdžiui: „Atidaraite, vaikeliai, durelytes, atidaraite...“, patvirtina P. Treinio teiginį, jog Emilijos močiutė, atitekėdama nuo Ignalinos, iš Švenčionijos tikrai atsinešusi itin senas, vadinamajam *cieksų* kraštui būdingas tautosakos perteikimo ir liaudiškos pedagogikos tradicijas.

Mama mažiems vaikams pirmiausia sekdamo gyvulines pasakas, kuriose veikia gyvulėliai, žvėreliai, paukščiai. Jie lyg žmonės dirba, tariasi, pykstasi, gelbsti vieni kitus. Pasakotoja suvokdavo, kokio amžiaus vaikas kurią pasaką gali suprasti. Pirmoji antrų–trečių metų vaikui pasaka buvo apie gaidžiuką ir vištytę ir kitus gyvulėlius, kurie iš mažų dienų buvo pažįstami, kuriuos jis matydavo troboje ar kieme. Didesni vaikai girdėdavo sudėtingesnes pamokomas pasakas apie katinėlį ir gaidelį, apie smagurį katiną, nelaimingus ožkeliukus, apgavikę lapę ir plėšrų vilką. O kokių šešerių–aštuonerių metų vaikams atsiverdavo stebuklinių pasakų pasaulis su nuostabiais žirgais, paslaptiniais žalčiais ir devyniagalviais, su gerom laumėm ir piktom raganom.⁸

Tokioje pasakų aplinkoje išaugo lietuvių tautosakos tyrėja. Motinos ir močiutės paveldo vertė aptarta ne tik šioje pasakų rinktinėje, bet ir brolio Kazio Valiulio išleistuose memuaruose *Kuktiškių žemės balsas* (1999). *Utenos krašto enciklopedijoje* teigiama, kad jis parašęs ir daugiau etnografinio pobūdžio atsiminimų, kurių

7 *Močiutės pasakos*: lietuvių liaudies pasakos, pasekė Anastazija Valiulienė, motinos pasakas užrašė ir spaudai parengė Bronė Kazlauskienė, Vilnius: Vyturys, 1985.

8 Ten pat, p. 15–16.

rankraščiai perduoti Lietuvos mokslų akademijos Bibliotekos rankraštynei⁹. Tai buvo tas retas atvejis, kai brolis pasekė sesers pavyzdžiu. Šiaip jau buvo lygiuotasi į jį, vyriausiąjį. Kaziui lankant gimnaziją, pradinukė sesuo jau rūpinosi, kaip geriau pasiruošti sekti brolio pramintu keliu. Suprantama, jei šalia didžiulio noro nebūtų turėjusi gabumų bei kruopštumo, kas būtų leidęs? Bronei, darbščiai ir pareigingai mokinukei, Kuktiškių pradžios mokyklos mokytojų rekomenduotai, nusišypsavo laimė tapti Utenos „Saulės“ gimnazijos moksleive. Tuo pat metu ten mokėsi ir kita šių metų sukaktuvininė – tauragniškę Eugenija Šimkūnaitė; gimnazistės draugėmis netapo – pernelyg skirtingos pasaulėjautos, temperamentai, auklėjimas. Eugenija – laisvūnė laukinukė, tėvo vaistininko vienturtė, labai gabi, linkusi į nutrūktgalviškas išmones, o Bronė – kaip jau minėta, vidurinė iš penketo vaikų – nuolatos atkakliai ir kantriai, darbštumu ir pareigingumu besistengianti pelnyti vietą po saule. Kadangi šeima gyveno neturtingai, neišgalinčiai įsigyti visų vadovėlių moksleivei teko juos skolintis iš bendramokslų, skaityti priešokiais, daug ką persirašant, kad gautų tik geriausius pažymius ir būtų atleista nuo mokesčio už mokslą. Nors jaunatviškos išdaigos, linksmybės ir pašaliniai darbai netilpo į dienų planus, vis dėlto slapčia priklausyta ateitininkų organizacijai (tuo metu jau uždraustai). Tai irgi lėmė šeimos nuostatos. Tikėjimas, išugdytas kasdienio pamaldumo, šviesaus motinos pavyzdžio, nors viešai neskelbtas, bet visada buvo daugiausia stiprybės teikiantis gyvenimo ramstis. Daugiau liudijimų šia tema galėtume išskaičiuoti iš jaunesnės sesers, pedagogės A. Duksienės atsiminimų apie jų šeimos ir ypač motinos draugystę su legendiniu Lietuvos disidentu, žmogaus teisių gynėju kunigu Broniumi Laurinavičiumi¹⁰.

Studijų pradžia Vytauto Didžiojo universitete Kaune taip pat susieta su studentų ateitininkų moterų korporacija „Giedra“, kurios tikslas – ugdyti moteriškumą, padėti tapti susipratusiomis lietuvėmis, katalikėmis, šeimos motinomis ir puikiomis savo profesijos žinovėmis. Atrodo, jog B. Kazlauskienė visą gyvenimą išlaikė to idealo siekį, – bent taip galima manyti dėliojant buvusių bendradarbių ir bičiulių kartais atsitiktinius pastebėjimus. Vieni iš svarbesniųjų uždavinių giedrininkėms buvo talkinti savo tėviškės katalikiškoms organizacijoms, o kur reikia, jas ir burti ar joms vadovauti. Kuktiškėse, nuo Jogailos laikų Vilniaus vyskupams dovanoto karališkojo dvaro parapijoje, katalikiškos tradicijos gražiai gyvavo: aktyviai veikė korporantei iš vaikystės mieli angelaičiai – Angelo Sargo vaikų sąjunga, Lietuvių katalikų jaunimo federacija „Pavasaris“, Lietuvių katalikų moterų sąjunga, kitos

9 *Utenos krašto enciklopedija*, sudarytojas ir spec. redaktorius Gediminas Isokas, Vilnius: [G. Isokas], 2001, p. 747.

10 A. Duksienės atsiminimai publikuojami knygoje „Objektas „Intrigantas“: kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla, sudarė, parengė ir redagavo Vidas Spengla, Vilnius: Katalikų akademija, 2002, prieiga per internetą: <http://www.lkbkronika.lt/index.php/objektas-intrigantas-kunigo-broniaus-laurinaviciaus-gyvenimas-ir-veikla>.

draugijos. Atminimo popietėje P. Treinys labai vaizdžiai pasakojo, kaip jį, mažą ekskursantą, taip troškusį pamatyti atgautą Vilnių, bet neradusį laisvos vietos perpildytame autobuse, pasisodino ant kelių ir globojo pusseserė studentė (LTRV 1338). Ko gero, tai vyko 1940-ųjų pavasarį, kai į Vilnių perkeliama universiteto studentai padėdavo tėviškėnams organizuoti ekskursijas, būti vedliais, kad visi galėtų pasimelsti prie Aušros Vartų, aplankyti Jono Basanavičiaus kapą, nusifotografuoti ant Gedimino pilies kalno. Labai tikėtina, jog ateitininkų veikla studijų metais suvedė į patikimą bendrystę su studentu lituanistu, vėlesnio laiko ilgamečiu kolega Ambraziejumi Jonynu. Būsimasis sutuoktinis Jonas Kazlauskas, išaugęs Rygiškių kaimo sodyboje, toje pačioje kaip ir prosenelio brolis rašytojas, kunigas Antanas Tatarė, ketinęs eiti kunigystės keliu, bet vėliau apsisprendęs moksliniam, pedagoginiam darbui ir šeimai, studijavo taip pat Teologijos–filosofijos fakultete, taip pat, kaip ir Bronė, prancūzų kalbą ir literatūrą. Beje, šiomet, minėdami Lietuvos ateitininkų metus, galime prisiminti pagrindinius organizacijos principus – katalikiškumą, tautiškumą, šeimyniškumą, visuomeniškumą ir intelektualumą, kuriems abu Kazlauskai buvo ištikimi visą gyvenimą. Ateistinio spaudimo metais Jonas net vargonininkavęs ir mokęs gabesnius savamokslius vargonininko amato, kai jo nebuvo mokoma muzikos mokyklose, rašydavęs liturginius kūrinius bažnytiniam chorams, juos konsultuodavęs. Bronė iš Tautosakos rankraštyno parinkdavusi dainų tekstų, tinkamų atlaidų kultūrinėms programoms ir kitoms progoms. Ypač daug išplatinta didaktinių dainų blaivybei skatinti, – toks rankraštinis jų pluoštas, apie šimtas dainų, yra išlikęs kunigo Algimanto Keinos, anuomet klebonavusio Valkininkuose, asmeniniame archyve. Abu Kazlauskai daug pasidarbavo rinkdami giminės atsiminimus, publikacijas ir kitą informaciją apie vieną pirmųjų Suvalkijos rašytojų, kunigą A. Tatarę, jo tėviškės sodyboje įkūrė muziejinį kambarį. Vėliau ekspozicija, suteikus muziejaus statusą, perkelta į Sintautų senosios laikinos medinės bažnyčios patalpas. Atkūrus Lietuvoje Katalikų mokslo akademiją, B. Kazlauskienė tapo jos nare, parašė publikacijų apie vyskupą Mečislovą Reinį, kitus žymius dvasininkus, Lietuvos šviesuolius. Artimiausi buvo, suprantama, tie, kurie triūsė lituanistikos, tautosakos baruose. Viena paskutinių publikacijų – apie iškilią asmenybę Lietuvos atgimimo istorijoje, aušrininką Petrą Kriaučiūną¹¹. Greta išspausdintas sukaktuvininkės žodžio kolegoms įrašas iš šešiasdešimtmečio šventės viešai patvirtina jos nuostatas:

Kai pažiūri nuo šešių pakopėlių ir pagalvoji apie savo gyvenimą ir darbą, o tarp gyvenimo ir darbo dedu lygybės ženklą, tai mano gyvenimas tiek šeimoje, tiek už jos ribų buvo laimingas. Ir darbas gražus ir įdomus. Juk kas gali būti prasmingiau ir gražiau, negu visą amžių gėrėtis liaudies kūryba, tuo tikroju, išgrynintu tautos išminties jausmo ir meno

11 Bronė Kazlauskienė. „Petras Kriaučiūnas – tautosakos rinkėjas ir tyrinėtojas“, *Tautosakos darbai*, 2000, t. XII (XIX), p. 325–330.

šaltiniu, ir noris stebėtis liaudies kūrėjų talentu, kūrybine galia. Jei grįžtų jaunystė ir vėl reiktų rinktis specialybę, tai nedvejodama pasirinkčiau tautosakos darbą.¹²

Kodėl tada kadaise pasirinktos prancūzų kalbos ir literatūros studijos? Manysčiau, turėtume prisiminti, jog tuometinės jaunosios Lietuvos Respublikos politika orientavosi į pasaulinį, ypač europinį, mokslo ir kultūros kontekstą. Diplomatinės kalba anuomet buvo prancūzų, tad valstybei reikėjo šios kalbos specialistų, gerų mokytojų, vertėjų, be to, galima buvo pretenduoti į gambiausius studentams skirtas valstybines stipendijas tobulintis užsienio mokslo įstaigose. Gimnazistai buvo įsidėmėję Grenoblio universitetą, kuriame jau studijavo Algirdas Julius Greimas, Jonas Aistis, laikyti sektiniais pavyzdžiais. Ateitininkų autoritetas universitete – taip pat Grenoblyje studijas baigęs profesorius Jonas Grinius. Deja, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas tuos lūkesčius aptemdė, o 1940 m. sovietinė okupacija ir visai užgesino. Perėjusi į Vilniaus universitetą, Bronė studijuoja jau lietuvių kalbą ir literatūrą. Bet gal tam svarbos bus turėjęs ir būsimos šeimos interesų derinimas? Vilniaus universitetas 1943 m. pavasarį buvo smarkiai nusiaubtas, daug profesorių išvežta į koncentracijos stovyklas, studentų – priverstiniais darbams. Išlikusieji paspartintai, pogrindžio sąlygomis skubėjo laikyti baigiamuosius egzaminus, apginti diplomus ir kuo greičiau įsidarbinti. 1943–1945 m. Zarasų gimnazijoje mokytojavo abu Kazlauskai: Jonas dėstė prancūzų, vokiečių ir lotynų kalbas, Bronė – lituanistikos dalykus. 1945 m. J. Kazlauskui pasiūlytos Vilniaus universiteto Prancūzų kalbos ir literatūros katedros vyresniojo dėstytojo pareigos; šeima grįžo į sostinę. B. Kazlauskienė laikinai įsidarbino Vilniaus politechnikume, o 1946 m. rudenį, pakartotinai apgynus diplomą, egzaminų komisijos pirmininko, Istorijos instituto direktoriaus Povilo Pakarklio ji kartu su Ambraziejumi Jonynu buvo pakviesta dirbti instituto Tautosakos sektoriuje. Jaunus specialistus čia maloniai sutiko iš prieškarinio Lietuvių tautosakos archyvo laikų žinomi autoritetai, tautosakos mokslo profesionalai Zenonas Slaviūnas, Juozas Jurga, Jadvyga Čiurlionytė, ne eilinė buvo ir kiek vėliau prisidėjusi Margarita Vymerytė – lyginamosios folkloristikos specialistė, mokslinį darbą apie lietuvių pasakas su dainuojamaisiais intarpais rašiusi pas nuoširdų lietuvių bičiulį, suomių folkloristą Aukustį Robertą Niemį. Jauniesiems mokslo darbuotojams tai buvo viltinga pradžia, žadanti gerą profesinę mokyklą, kurioje mokomasi dirbant, nes darbo buvo tikrai daug.

Sunkiomis darbo sąlygomis, žiemą nekūrentose patalpose, pasišviesdami žvakėmis, darbuotojai peržiūrėjo ir tvarkė archyvą, iš suvežtų į Institutą privačių bibliotekų (J. Balio, V. Krėvės, M. Biržiškos ir kt.) rinko tautosakines knygas, jas inventorino, sudarė per karą dingusių rinkinių, plokštelių sąrašus ir kita. Nemaža buvo netvarkytos Lietuvių

.....

12 Kostas Aleksynas (par.). „Dirbta ne veltui“, *Tautosakos darbai*, 2000, t. XII (XIX), p. 234.

mokslo draugijos sukauptos tautosakos. Reikėjo sudaryti rinkinius, juos inventorinti. Šį darbą (LMD III fondas) iš pradžių dirbo Ambr. Jonynas. B. Kazlauskienė gavo sisteminti gausią (apie 10 tūkst. vienetų), daugiausia anketų lapeliuose užrašytą liaudies tikėjimų, burtų, prietarų, sapnų ir kitą smulkiąją tautosaką. Rinkiniai buvo išardyti, o atitinkamai sugrupuoti lapeliai sudėti į dėžutes. Vėliau, tautosakos skyriui perėjus į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą (1952 m.), šis liaudies tikėjimų katalogėlis liko Istorijos instituto etnografijos skyriuje.¹³

Instituto direktorius P. Pakarklis tautosakininkus paskatino greta kasdieninių, nors labai reikalingų, bet mažai kam matomų darbų išeiti į viešumą, sudarant lietuvių tautosakos chrestomatiją mokykloms. Tada ir paaiškėjo, kaip sunku parengti mokslo leidinius, tirti sukauptą medžiagą, kai ji nesusisteminta. Lietuvių tautosakos archyvo įkūrėjo ir vadovo Jono Balio sudarytas *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas* (1936) labai praverė, bet didžiausia tautosakos dalis – dainos dar buvo nesukataloguotos.

Tie patys bendradarbiai – M. Vymerytė, Ambr. Jonynas ir B. Kazlauskienė – sudarė grupę, turėjusią kurti dainų klasifikacijos sistemą, nustatyti jos principus, suskirstyti labai gausią dainų medžiagą į grupes, žanrus, tipus. Tarptautinės ar atskiros tautos dainų klasifikavimo sistemos tada nebuvo, taigi pavyzdžių neturėjome. Teko patiems ją kurti – originalią, lietuvišką.¹⁴

Mėginta tyrinėti jau spausdintus dainų rinkinius, stengiantis užčiuopti esminius klasifikacijos reikalavimus. Iš pradžių pasirinktas Aukusčio Roberto Niemio ir Adolfo Sabaliausko dainų rinkinys *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje* (1912), tačiau pagal jį susisteminius vos keletą tūkstančių dainų paaiškėjo, jog pasirinktas kelias gali nuvesti į aklagatvius. M. Vymerytė atsisakė toliau dirbti dainų sisteminimo grupėje ir grįžo prie pasakų katalogavimo. Ambr. Jonynui pasiūlyta aspirantūra, kurią jis sėkmingai įveikė ir pirmasis iš savo kartos folkloristų apgynė disertaciją ir įgijo filologijos mokslų kandidato laipsnį. Likusi viena, B. Kazlauskienė toliau kantriai ir atkakliai darbavosi; pertvarkydama įvairias pirmosios, nepavykusios sistemos dalis, pagaliau surado naują pagrindą, artimesnį Antano Juškos tautosakos rinkiniams – klasifikaciją pagal dainų funkciją ir tematiką. Deja, keičiantis Instituto ir Tautosakos sektoriaus vadovybei, apskritai politinei situacijai, buvo nutraukti tautosakos sisteminimo darbai, jau parengta lietuvių tautosakos chrestomatija pripažinta netinkama tarybinėms mokykloms, keliami absurdiški

13 Bronė Kazlauskienė. „Iš tautosakos skyriaus veiklos pokario laikotarpiu“, *Tautosakos darbai*, 1992, t. I (VIII), p. 98.

14 Ten pat, p. 99.

„naujosios tarybinės tautosakos“ paieškų reikalavimai. Vyresniosios kartos specialistai Z. Slaviūnas, J. Čiurlionytė ir M. Vymerytė, neapsikęsdami jų orumą žeminančio spaudimo ir nematydami galimybes naudingai dirbuotis, išėjo iš Instituto patys, kiti buvo atleisti įvairiomis dingstimis. Atkakliai su jam nesuprantama savi-vale kovojęs J. Jurga taip pat pralaimėjo¹⁵. Baugu buvo Bronei laukti savo eilės, nes šeima galėjo likti be pragyvenimo šaltinių – tuo pat metu ideologinis valymas vyko ir Vilniaus universitete:

Stalinizmas vis labiau veržė kilpą, vis daugiau imigrantų skverbėsi į Universiteto vadovybę, studentai komjaunuoliai su magnetofonais tikrindavo dėstytojų paskaitas. Pagaliau nuspręsta išvalyti Universitetą nuo ideologiškai kenksmingų žmonių, nuo liaudies priešų. „Iš aukščiau“ gautas ilgas atleistinių dėstytojų sąrašas. Jame buvo ir J. Kazlauskas pavardė. Dekano pastangos išlaikyti labai reikalingą dėstytoją buvo bergždzios.¹⁶

Gelbstinčiu sutapimu J. Kazlauskas, lygia greta su dėstytojo darbu derinęs muzikos teorijos ir kompozicijos studijas anuometinėje Lietuvos konservatorijoje, kaip tik tuo metu jas baigė. Nors tokios perkrovos gerokai pakenkė iš jaunystės ir šiaip jau nekokiai sveikatai, tačiau padėjo gauti darbą pagal antrąją specialybę. Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje jis greit įgijo autoritetą, tapo Teorinių disciplinų ir kompozicijos skyriaus vedėju, rasta galimybių įdarbinti ir lituanistę žmoną. Vėl dirbuotasi kartu pedagoginėje veikloje, kuri abiem priimtina, netgi patraukli. Kad motina buvusi reikli pedagogė, jubiliejiniam vakare atskleidė sūnus Jonas, prisimindamas, kaip rytais pakeliui – jam į pamokas M. K. Čiurlionio menų mokykloje, o mamai į darbą Lietuvių kalbos ir literatūros institute – buvo kalbama-si ne apie bet ką, o tikslingai kartojamos lietuvių gramatikos pamokos (LTRV 1338).

Vis dėlto pedagoginis darbas B. Kazlauskienei nebuvo gyvenimo skirtis. 1955 m. ją vėl susiranda tautosakininkai, šį kartą – A. Mockus. Jauno, energingo Tautosakos sektoriaus vadovo mintyse gausybė neįtikėtinais plačios apimties darbų, tarp jų – Tautosakos archyvo medžiagos sisteminimas, visų pirma atnaujinant ir užbaigiant dainų katalogo kūrimą. A. Mockus sugebėjo įveikti tuometinės Instituto vadovybės nuogaštavimus dėl darbo apimties ir tikslingumo, sukvietęs sostinės inteligentijos konferenciją. Daugumai parėmus sumanymą, sudaryta darbo komisija: Jurgis Lebedys, Jurgis Tornau, Julius Juzeliūnas, Eduardas Balsys ir Bronė Kazlauskienė. Pastarosios įdirbis labai reikalingas, todėl ji ne tik įtraukiama į komisiją, bet ir prašoma sugrįžti į Institutą. Vėliau ji prisimins:

15 Bronė Kazlauskienė. „Broniaus Uginčiaus netekus“, *Tautosakos darbai*, 1998, t. VIII (XV), p. 623–265.

16 B. K., M. K. „A. A. Jonas Kazlauskas“, in: *Katalikų kalendorius žinynas*, Kaunas–Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija, 1989, p. 146.

1955 m. gruodžio 16 d. pradėjome dirbti. Žodinės tautosakos tvarkymui paskyrė mane. Netrukus A. Mockus sugebėjo prisivilioti muzikologes G. Četkauskaitę ir D. Kuzinienę, buvo skirtas vienas mėnuo sistemai parengti (projektas – A. Mockaus). Pasinaudodama ankstyvesnio darbo patirtimi, užduotį įvykdžiau. Daug kartų lankėsi darbo komisijos nariai, nes viskas buvo svarstoma kruopščiai ir visapusiškai. Reikėjo ir kataloginę kortelę sukurti, numatyti, iš kur gausim tiems popieriams spintų su stalčiais, derėtis su spaustuve, ir t. t. Direktorius nervinasi, pinigų nėra, o A. Mockus, pasinaudodamas įvairiausiomis pažintimis, visus telefonus mokėdamas atmintinai, greitai ir sėkmingai sprendžia problemas. Entuziazmas padeda kai ką ir savo jėgomis išspręsti (K. Grigo svainis nemokamai išbraižo spintų schemas).¹⁷

Taip atsinaujino beveik pusę amžiaus trukęs darbas kataloguojant ir publikuojant lietuvių dainas, tapęs prasmingu gyvenimo užpildymu ir išsipildymu. Neįmanoma to išdėstyti labiau argumentuotai ir išsamiai, negu tai padaryta mūsų minėtoje L. Saukos monografijoje *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje*¹⁸. Tad šiuo atveju derėtų trumpai, kronikos stiliumi, priminti svarbesnius B. Kazlauskienės mokslinės veiklos akcentus.

Po keleto intensyvaus darbo metų tyrėja pateikė moksliniam vertinimui visiškai išryškėjusią dainuojamosios tautosakos katalogo struktūrą¹⁹. Kadangi svarbiausias barjeras įveiktas, prie katalogų galima tolygiai ir tikslingai darbuotis, metiniuose darbo planuose atsiranda naujų užduočių. Lygia greta pradėdamas rengti kolektyvinis penkiatomis mokslo leidinys *Lietuvių tautosaka* (1962–1968), kurio pirmieji du tomai pavesti parengti Bronėi Kazlauskienei, Vandai Barauskienei (Misevičienei) ir Broniui Uginčiui. Pirmajam tomui B. Kazlauskienė parengė patį gausiausią Vestuvinių dainų skyrių. Tas pasirinkimas tapo paskata būsimajai disertacijai, kurią sėkmingai apgynė 1968 metais. Iš disertacijos teksto išsirutuliojo net trys publikacijos: pirmoji – teorinė dalis – paskelbta kaip studija mokslo spaudoje²⁰, antroji, didžiausia disertacijos dalis, itin teigiamai įvertinta recenzento J. Lebedžio, teigusio, jog disertantės jau parengtas katalogas yra svarbus teorijos patikrinimas praktikoje, konkretus klasifikacijos bei visos sistemos tinkamumo įrodymas, sutaupysiantis tyrėjams ir rinkinių sudarytojams begales laiko, leisdamas greitai peržvelgti visą vestuvinių dainų lobyną, susirasti reikiamus tekstus, pasidaryti nemaža

17 B. Kazlauskienė. „Neįtikėtinos iniciatyvos ir užmojų tautosakos sektoriaus vadovas“, in: *Antanas Mockus: tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas*, sudarė V. Mockienė, R. Norkevičienė, Vilnius: Leidybos centras, 1998, p. 99.

18 L. Sauka. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*, p. 359–380.

19 Bronė Kazlauskienė. „Dainuojamosios lietuvių tautosakos tekstų klasifikavimo sistema“, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai: A serija*, 1959, t. 2 (7), p. 233–254.

20 Bronė Kazlauskienė. „Vestuvinių liaudies dainų klasifikavimas“, *Literatūra ir kalba*, t. 11: *Lietuvių tautosakos stilius ir žanrai*, 1971, p. 301–415.

svarbių išvadų²¹. Beliko šiuos tekstus sudėti į knygas. Pamečiui pasirodė *Vestuvinės dainos jaunosios pusėje* ir *Vestuvinės dainos jaunojo pusėje*²². Konsultuodama koleges, rengiančias kitokios tematikos katalogų knygas²³, kartu su jomis priartėjo prie didžiojo *Lietuvių liaudies dainyno* projekto. 1980 m. sausį, kai jau laukiama iš leidyklos pareisiančio pirmojo tomo, P. Jokimaitienės parengtų *Vaikų dainų*, B. Kazlauskienė kalbėjo:

Džiaugiuosi, kad mūsų katalogas, kolektyvinis darbas, yra vertinamas gerai, spausdinamas, juo domimasi ne tik Lietuvoje, kad jis yra tvirtas pagrindas, ruošiant daugiatomį „Lietuvių liaudies dainyną“, rašant teorines studijas. Juo naudojasi kūrybinė visuomenė, juo remiasi įvairių ansamblių programos. Vadinasi, 30 metų dirbta ne veltui. <...> Jei sveikata leis ir Institutas pageidaus, dar norėtusi dirbti, neiškristi iš prasmingo gyvenimo rato. Būtinai reikia užbaigti dabar rengiamas Dainynui piršlybų dainas. Ir slaptai svajoju – gal galėčiau parengti dar vieną vestuvinių dainų tomą.²⁴

Iš viso ji parengė keturis *Dainyno* tomus²⁵. Pirmajame sudėtos piršlybų dainos; tolesnė tekstų gausa koregavo ketinimus: sutartuvių, žiedynų, didvakario, mergvakario, jaunojo išleistuvių iš tėvų namų ir sutiktuvių pas jaunąją dainas teko perskirti į du tomus – ketvirtą ir penktą. Paskutinis iš autorės rankų išėjęs aštuntas *Dainyno* tomas sutalpino jaunosios ieškojimo, pasėdo, vainiko įteikimo, gaudinimo, atsisveikinimo ir išvažiavimo į jungtuves dainas. Šiuo tomu užbaigusi varstyti „vestuvinės rėdos“ jaunosios pusėje dainų skryniais, tautosakininkė atsisveikino ir su savo darbo stalu prie kataloginių spintų. Jos pasitraukimas iš aktyvios darbinės veiklos sutapo su džiugia naujiena: 1994 m. Lietuvos mokslo premija humanitarinių, socialinių ir teologijos mokslų srityje skirta Ambraziejui Jonynui, Pranei Jokimaitienei (po mirties), Bronei Kazlauskienei, Zofijai Puteikienei (po mirties), Konstantui Algirdui Aleksynui už *Lietuvių liaudies dainyno* I–V tomų (1980–1989)

21 Jurgis Lebedys. *Lituanistikos baruose*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1972, p. 122.

22 Bronė Kazlauskienė. *Lietuvių liaudies dainų katalogas*, [t.] 2: *Vestuvinės dainos jaunosios pusėje*, Vilnius: Vaga, 1976; *Lietuvių liaudies dainų katalogas*, [t.] 3: *Vestuvinės dainos jaunojo pusėje*, Vilnius: Vaga, 1977.

23 Dar viena katalogo knyga buvo parengta kartu su kolege: Pranė Jokimaitienė, Bronė Kazlauskienė. *Lietuvių liaudies dainų katalogas*, [t.] 4: *Istorinės-socialinės dainos*, Vilnius: Vaga, 1980.

24 K. Aleksynas (par.). *Min. veik.*, p. 234.

25 *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 2: *Vestuvinės dainos*, [kn.] 1: *Piršlybų dainos*, parengė B. Kazlauskienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1983; *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 4: *Vestuvinės dainos*, [kn.] 2: *Sutartuvių-jaunojo išleistuvių dainos*, parengė B. Kazlauskienė, B. Stundžienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1988; *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 5: *Vestuvinės dainos*, [kn.] 3: *Mergvakario ir jaunojo sutiktuvių dainos*, parengė B. Kazlauskienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Ž. Ramoškaitė, Vilnius: Vaga, 1989; *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 8: *Vestuvinės dainos*, [kn.] 4: *Jaunosios ieškojimo-išvažiavimo į jungtuves dainos*, parengė B. Kazlauskienė, melodijas parengė Ž. Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1994.

parengimo. Dainų skrynių raktininkės nuopelnus tautosakai, asmenybės unikalumą talpiai ir vaizdžiai apibendrina dabartinė *Dainyno* publikavimo darbu, trunkančių jau keturiasdešimt metų, vadovė B. Stundžienė:

Bronei Kazlauskienei buvo lemta ne tik pradėti lietuvių dainų katalogo darbus, bet ir tapti centrine jo figūra. Tai ji kartu su dainuojamosios tautosakos sisteminimui vadovavusiu Ambraziejumi Jonynu, kitais folkloristais nustatys optimaliausią, dabar taip gerai visiems pažįstamą katalogo skyrių struktūrą, svarstys ir daug diskutuos dėl geresnės ir kuo tobulesnės dainų tipų, jų versijų, variantų ir variantų grupelių sistemos, pagaliau net sugalvos dabar tebegaliojančią katalogo kortelės modelį. Daugelį metų per jos rankas ėjo, o galvoje, širdyje ir atmintyje nusėdo ilga ir sudėtinga, niekieno tiksliai nesuskaičiuota, šiandien jauniems folkloristams galvos skausmus tebekelianti daugybės glaustų ir išplėtotų motyvų grandinė. Antai arti pusės milijono dainų variantų kataloge B. Kazlauskienė susistemino gerokai per 100 000! Pavydėtina atmintimi ir sisteminiu mąstymu prigimtis apdovanojo šią tautosakininkę: ji viena iš keturių drauge su ja dainas sistemusių moterų, lyg kokia gyva enciklopedija, galėjo iš atminties ne tik iš karto nustatyti ne tokios aiškios dainos žanrinę priklausomybę ar kontaminaciją, bet ir tiksliai, nepasukdama galvos, nurodyti jos vietą kartotekoje...²⁶

Ir vėliau B. Kazlauskienė dažnai užsukdavo į Institutą pasidomėti kolegų darbais. Visada ji buvo visų laukiama, nes nuolat rasdavosi reikalas pasikonsultuoti vienu ar kitu klausimu, pasitikrinti įdirbio teisingumą. Pasak kolegų, iki paskutinio laiko ji buvusi visų darbams labai dėmesinga, atidžiai skaičiusi naujus tautosakos leidinius, vertinusi juos paprastai ir tiesiai.

Labai sugraudino tarp įkapių likęs vokas su laišku, kurį ji parašė po savo 80 metų jubiliejaus. Tas pomirtinis žodis iš anapus jaudina savo intencija, rūpinimusi kuo mažiau apsinkinti pasiliekančiuosius, kad nereikėtų vargti renkant jos gyvenimo ir veiklos faktus. Šis veiksmas dar kartą rodo, kokia ji buvo rūpestinga.²⁷

Tautosakos archyvo fototekoje nuotraukų su Brone Kazlauskiene ne tiek ir daug: sėdinti prie darbo stalo, prie dainų kartotekos su kolegėmis, jei didesniame pulke – ne pirmosiose eilėse... Visada apsirengusi kukliu kostiumėliu, su akiniais, tvarkingu kuodeliu susuktai plaukais, visada rimta. Tuo tarpu iš šeimos ir giminės albumų surinktose nuotraukose, kurios sukosi ekrane jubiliejinės konferencijos metu, matėme kitos – neviešintos, privačios jos gyvenimo dalies atspindžius. Vieną tokią, dar nematytą, nuotrauką norėjosi pridėti ir prie šio teksto.

26 B. Stundžienė. *Min. veik.*, p. 318.

27 L. Sauka. „Atsisveikinant su tautosakininke Brone Kazlauskiene“, p. 266.

Keyholder to the Folksong Chests

GRAŽINA KADŽYTĖ

Summary

In the beginning of this year, the 100th anniversary of the folklore researcher Bronė Kazlauskienė (1920–2001) was celebrated at the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. In the festive meeting organized for the occasion, folklorists of the Institute and Kazlauskienė's family members shared their memories and discussed her scholarly works. Her professional activities were almost entirely devoted to research and publication of the Lithuanian folksongs. Having started her work in 1946 at the Folklore Department of the former Institute of Lithuanian History, she was among the first researchers attempting to define the structure of the Lithuanian folksong catalogue. From 1955, she continued this work at the Institute of Lithuanian Language and Literature, where she worked until 1994. Kazlauskienė presented her research results related to the creation of the folksong classification system in her theoretical and applied scientific works – research studies, articles, and folklore source publications. She edited for publication three books of the “Lithuanian Folksong Catalogue” and four volumes of the “Collection of Lithuanian Folksongs”. In 1994, along with other editors of this multivolume academic publication, she was awarded the Lithuanian National Science Award. However, her activities and publications dedicated to commemoration of prominent figures of Lithuanian culture and literature testify to still broader scholarly interests.